

KLÂSİK ŞİİRİMİZDE EVLAT ACISININ BİR YANSIMASI OLARAK ŞAİRLERİN ÇOCUKLARINA YAZDIKLARI MERSİYELER

*Özlem DÜZLÜ**

ÖZET

Klasik şiirimizin nazım türlerinden mersiyeler yaşanan ölüm acısının şairlerce dışa vurumudur. Mersiyelerde ölen kişinin ardından duyulan üzüntü, ölümü algılayış gibi konularla bazı inanışlar, çeşitli olaylar, ölen kişi ve şairler hakkındaki kişisel bilgiler yer almaktadır. Mersiyelerde yer alan bu bilgilerden hareketle kişilere göre tasnif edilebilen mersiyelerin bir anlamda şairlerin şahsi tecrübelerini de yansıttığı söylenebilir. Bu çalışmada bazı şairlerin, acı bir tecrübe olarak, yaşadıkları evlat acısını ifade etmek üzere kaleme aldıkları mersiyeler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mersiye, ölüm, çocuk

THE ELEGIACS WHICH POETS WROTE FOR THEIR CHILDREN IN OUR CLASSICAL POETRY AS A REFLECTION OF THE GRIEF FOR ONE'S DECEASED CHILD

ABSTRACT

The elegiacs, which are versification kinds of our classic poem, are manifestation of being lived death pain by poets. The elegiacs have affliction for decedent, some beliefs with the subjects such as perception of death, varied events, also personal information about decedents and poets. According to this information in elegiacs, it may be said that elegiacs, which can be assorted in respect of people, kind of reflect the personal experiences of poets. In this study, we researched the elegiacs which some of the poets wrote in order to express sorrows for their children who died.

Key Words: Elegiac, death, child

İnsanoğlunun yazgısında bulunan aşk, ayrılık, ölüm gibi evrensel duygular şairlerin vazgeçilmezleridir. İşte bu tür evrensel duygular üzerinde yoğunlaşan klasik şiirimizde şairler, ölüme ayrı bir parantez açmışlar ve bu şiirlerini “mersiye” nazım türü altında toplamışlardır.

Mersiyeler bir ölüm hadisesinin gerçekleşmesine bağlı olarak yazılmaları sebebiyle şartlı şiirler olarak nitelenebilir. Mersiyelerin yazılabilmesi için şair ve ölen kişi arasında bir alakanın da

* Sakarya Üniversitesi Türk Dili Okutmanı. E-mail: oduzlu@sakarya.edu.tr

olması gerekmektedir.¹ Bu itibarla mersiyelerin bir anlamda şairlerin şahsi tecrübelerini de yansıttığı söylenebilir. Şairler kaybedilen kişinin ardından yaşadıkları acıyı bütün boyutlarıyla ortaya koyarken; ölen kişinin kimliği, ehliyetleri, ölüm nedeni gibi çeşitli bilgilere de şiirlerinde yer vermişlerdir. Verilen bu bilgilerin bazıları ise bize, adına mersiye yazılan şahsın şaire göre konumunu göstermektedir. Nitekim Mustafa İsen de “Acıyı Bal Eylemek” adlı eserinde, bu bilgilerden hareketle, kişiler için yazılan mersiyeleri padişahlar, şehzadeler, vezirler, devlet ileri gelenleri, şeyhler, aile fertleri, dostlar-arkadaşlar olmak üzere yedi grupta sınıflandırmıştır.

Biz bu çalışmamızda dikkatimizi aile fertleri için yazılan mersiyelerden şairlerin kendi çocuklarının ölümü üzerine yazmış oldukları mersiyelere, dolayısıyla acıların en büyüğü olarak tarif edilen evlat acısına yönelteceğiz. Bu bağlamda evlatlarını kaybetmenin acısını birer mersiye ile ifade eden şairlerimizden Cem Sultan, Yenişehirli Avnî, Karamanlı Aynî, Fevrî, Hudâyî, Cinânî, Azmîzâde Hâletî, Riyâzî, Hâmî ve Senih Süleyman Efendi’nin şiirlerini baba, çocuk, yaşanan acının boyutu ve ölüm karşısında takınılan tavır, çocukların ölüm sonrasındaki hayatlarına ilişkin tahayyüller açısından ele alacağız²:

Baba

Çocuklar için yazılan mersiyelerin tamamı erkek şairler tarafından yazılmıştır. Yalnız Yenişehirli Avnî, ölen oğlu için, mersiyesini eşinin ağzından kaleme almıştır. Dolayısıyla mersiyelerde ağırlıklı olarak babaların sesi işitilmektedir. Bu mersiyelerde evlatlarını kaybeden şair babaların başvurdukları ilk teşbih unsuru ise Hz. Yakup’tur. Şairler Hz. Yakup’u oğlu Yusuf’un ardından sürekli gözyaşı dökmesi, gözyaşlarının kanlı oluşu ve hüznü itibariyle kendilerine eş tutmuşlardır. Kimi zaman şairin döktüğü kanlı gözyaşları Hz. Yakup’un gözyaşlarından bile fazladır:

Dökmedi Ya’kûb ben denlü gözinden kanlu yaş

Çekmedi ben çekdüğüm zulmetde İskender felek

(Cem Sultan, 20. beyit)

Kendisini döktüğü gözyaşları bakımından Hz. Yakup’tan üstün tutan Cem Sultan, İskender-i Zülkarneyn’in âb-ı hayatı aramasına da telmihte bulunur. İskender’in âb-ı hayat peşinde Zulumât ülkesinde yaşadıkları, onun oğlu Oğuz Han’ı kaybetmesinin ardından düştüğü durum yanında hafif kalmaktadır.

Şair babaların kendilerini ifade etmekte kullandıkları bir diğer benzetme unsuru, kuşların en muzdaribi bülbüldür. Onlar, evlatlarını yeni yetişmekte olan bir gül gibi görürler. O gülün hazan rüzgârlarıyla sararıp solması ve yapraklarının dağılması sebebiyle gâh kendilerini gâh bir kuş olarak niteledikleri gönüllerini; feryat ve figanlar eden, sürekli ağlayıp inleyen divâne bülbüle teşbih ederler:

İrişüp ömri bahârına anun bâd-ı hazan

Sararup soldı bugün ol gül-i gülzâr-ı cinan

İdeyin bülbül-i şeydâ gibi feryâd u figan

Kanı ol gözlerümün nûrı Muhammed Şâh’um

(Hudâyî, 2. bend)

¹ Mustafa, İSEN, **Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye**, Akçağ Yay., Ankara 1994, s.3.

² Söz konusu mersiyelerin “Acıyı Bal Eylemek” adlı eserde yer aldıkları sayfa numaraları şu şekildedir: 243, 466, 467, 469, 474, 476, 481, 484, 488, 489.

Mersiyelerde babalar kimi zaman da bir ağacın sonbahardaki hâlini andırır. İki oğlunu da kaybeden Riyâzî bir beytinde âdeta hazan rûzgârlarıyla meyve ve yaprakları dökülmüş bir ağaca döndüğünü söyler. Oğulları da o meyve ve yapraklar gibi toprağa düşmüştür:

Nahl-i hazan-resîdeye döndüm dirîg u derd

Kim dökdi berg ü bârumı hep hâke rûzgâr

(Riyâzî, 20. beyit)

Çocuklar için yazılan mersiyelerde evlatlarını kaybeden babalar mecnûn, biçâre, âvare, mihnetkeş gibi sıfatlarla ifade edilirken en belirgin özellikleri de koruyuculuk ve fedakârlıktır. Öyle ki Hanedanda dramatik anlar yaşayan ve yaşatan üye konumunda olan Cem Sultan, Kârûn'un hazinelerini ve bin Osmanlı ülkesini oğlu Oğuz Han'ın bir kılına bile değişmeyeceğini ifade eder:

Bir kılına virseler virmezdüm Oguz Han'umun

Genc-i Kârûn ile bin milket-i Osman felek

(Cem Sultan, 11. beyit)

Birini kendü gözümden sakınmak iken işüm

Birini kızkanur iken ki görmeye insan

(Fevrî, III, 13-14)

Çocuk

Bu çalışma çerçevesinde incelediğimiz on mersiye'nin sekizi erkek çocuklar için yazılmıştır. Kız çocuklar için yazılan mersiye sayısı ise birdir. Bu mersiye XVIII. yüzyıl şairlerinden Hâmî'ye ait olup beş beyitten oluşmaktadır. Fevrî, toplam yedi kişiye yazdığı mersiyesinde hem kızından hem de oğlundan bahsetmektedir.

Mersiyelerde şair babaların çocuklarından bahsederken kullandıkları teşbih ve mecaz unsurlarından hareketle çocuğa ait özelliklere ve çocuğun ölümü karşısında babaların duygularına daha yakından bakmak mümkündür:

Hız. Yûsuf, Hız. İsâ

Mersiyeler ağırlıklı olarak erkek çocuklara yazılınca çocuk için kullanılan başlıca benzetme unsuru da Hız. Yusuf olmaktadır. Yusuf; bu mersiyelerde kardeşleri tarafından kuyuya atılması, kurt yalanı, güzelliği, zindandan çıkıp sultan olması bakımından çocuğun benzetilene yahut telmih unsuru olarak ele alınmıştır. Çocuk güzelliği ile âdeta ikinci bir Yusuf'tur. Hile ile ecel kurdu onu da yutmuştur. Çocuğun ölümü Yusuf'un kuyuya atılmasını hatırlatır. Çünkü o da mezar çukuruna düşmüştür.

Kanı o mehd-i necâbetde İsî-i devran

Kanı o taht-ı melâhatda Yûsuf-ı sâni

(Hâletî, 20. beyit)

Hâletî'nin bu beytinde çocuk güzelliği bakımından âdeta ikinci bir Yusuf'tur. Anne ve babaların bir başka gözle gördükleri çocukları, onların nazarında kusursuzdurlar. Nitekim Hâletî için

de kaybettiği oğlu, “kendisine güzelliğin yarısı veril(en)”³ ve edebiyatımızda çok defa güzelliği ile anılan Hz. Yusuf’un hemen ardından gelir. Güzelliği ile Yusuf’a benzeyen çocuk, soyluluk bakımından, dünyaya gelişindeki mucize sebebiyle “Rûhullah” olarak anılan Hz. İsa’ya benzetilir. Zira aslında bu “ruh” meselesi, vahdet-i vücûd anlayışı bakımından, “madde olarak zahir eden bütün varlıkların özünde bulunan Allah, âdeta cihanın ruhu gibi ol(duğundan)”⁴ bütün insanlar için geçerlidir. Hâletî’nin, oğlunu peygamberlerin olağanüstü özellikleriyle anması ise, onun gözünde oğlunun ne derece mükemmel ve değerli olduğunun bir göstergesidir.

Hâletî bir başka beytinde oğlunu, zindandan çıkıp sultan olması yönüyle Yusuf’a benzetmektedir. O da bu dünya zindanından çıkıp, ebediyet âlemi olan ahiret yurduna gitmiş ve bakılık tahtına oturmuştur:

Şeh-i serîr-i bekâ oldı Yûsuf-ı cânım

Aceb ya ben nice bir beklerin bu zindânı

(Hâletî, 28. beyit)

Güneş (Mihir, Âfitâb), Ay (Mâh)

İncelediğimiz mersiyelerde, gözlerin ve gönüllerin aydınlığı, çocukların benzetildiği unsurlar arasında birer ışık kaynağı ve aydınlanma sebebi olan güneş ve ay önemli bir yer tutar. Çocuk güzelliği ile ya âlemi aydınlatan güneş ya da dolunaydır. Yüzü ay gibi nurlu, güneş gibi parlak olan çocuğun ölümü, âlemin kararmasına sebep olmuştur. Bu ölüm kimi zaman ay ve güneşin tutulması, kimi zaman da güneşin zeval bulması şeklinde ifade edilmiştir. Bazen de ecel, bir bulut misali güneşe teşbih edilen çocuğu gizlemiş; bir daha görünmesine imkân vermemiştir. Ölen çocuğun durumu seher vaktinde güneşin durumunu andırır. İkisinin yeri de topraktır.

Cinânî bir beytinde çocuğun ölümünden sonra yeryüzünün gökyüzünü ayıplamakta hakkı olduğunu ifade eder. İstiare yoluyla alını ay, kendisini de güneş olarak ifade ettiği çocuğun, artık yeryüzünde yatıyor olmasını da bu duruma sebep olarak gösterir:

Âsumâna yeridir ta’n eylese rûy-ı zemîn

Kim yatur koynında anun gibi mihr-i meh-cebin

(Cinânî, III, vasıta beyti)

Kuşlar (Murg, Bülbül, Tûtî, Şeh-bâz)

Söz konusu çocuk olunca onlar gibi sevimli birer varlık olan kuşlar da türlü özellikleriyle mersiyelerde yer almıştır. Bu özelliklerin başında kuşların ötüşü, uçuşu, avlanması ve avcılığı gelmektedir.

Çocuk papağan gibi tatlı dillidir. Bazen de, şairin gül bahçesine benzettiği hanesinde şakımakta iken, feleğin cefa taşları ile ürkütüp kaçırdığı hoş sesli bir bülbüldür. Dünya tuzağına düşen çocuk, günahsız olduğu için cennete kanat açmış ya da cennete gitmiş bir kuş olarak düşünülür. Hatta çocuğun ruhu için benzetilen konumundaki kuşun yuvasının dokuzuncu kat gök olması umulur.

³ M. Asım KÖKSAL, **Peygamberler Tarihi**, C:1, TDV Yay., Ankara 2011, s.271.

⁴ A. Atilla ŞENTÜRK, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, YKY Yay., İstanbul 2009, s.18.

Riyâzî'nin aşağıdaki beytinde kaybettiği oğulları, güzelliğin doruğunda birer akdoğana benzetilir. Ki zaman zaman doğan ve şahinle karıştırılan akdoğan, yırtıcılığı ve avcılığı ile bu kuşların en güçlüsüdür.⁵ Ne var ki, onlar artık gönülleri avlayamayacaktır:

Şeh-bâz-ı evc-i hüsn idi bağlandı gözleri

Bir dahı açılıp aceb olmaz mı dil-şikâr

(Riyâzî, 18. beyit)

Nebatlar (Gül, Gonca, Sünbül, Lâle, Dıraht, Nihâl, Berg ü Bâr, Piste, Bih, Sîb)

Mersiyelerde çocuklarla aralarında ilgi kurulan nebatlar arasında gül ve gonca ilk sırada yer alır. Şair babalar çocuklarını genellikle klasik şiirimizin müstesna çiçeği güle benzetmişlerdir. Çocuk güzelliği ile gül-i ranadır. Henüz yetişme çağında olan çocuk gül-i nev-reste olarak ifade edilir. Erken ölümüyle açılmaya fırsat bulamamış bir çiçeği, dolayısıyla goncayı andırır. Ölen çocuk artık cennet bahçesinin gülü olacaktır. Çocuğun ölümü kimi zaman bir goncanın, ecelin soğuk eli tarafından koparılması; kimi zaman da bir gülün hazan rüzgârlarıyla solması ve yapraklarının dağılması şeklinde ifade edilir.

Önce eşini daha sonra oğlunu kaybeden Yenişehirli Avnî bir beytinde oğlunu, eşi tarafından Allah'a sunulan nazenin bir goncaya teşbih eder. O gonca şairin gül bahçesine benzediği ailesinin henüz açmamış gülüdür. Gül yetiştirilmesi çok zahmetli bir çiçek olup âdeta nazla büyütülür.⁶ Yenişehirli Avnî bu beytinde çocuğun narınlığı yanında nazlı bir şekilde yetiştirildiğine de işaretle bulunarak kaybettiği oğlunu nazenin bir gonca olarak ifade etmiştir:

Gülsitân-ı âl-i Zehrâ'dan ciger-pârem gibi

Nâzenin bir gonca takdîm eyledim Yezdân'ıma

(Yenişehirli Avnî, 10. beyit)

Klasik şiirimizde şekli ve kokusuyla saçın benzetilene olan sünbül, çocuğun saçları için de söz konusu edilmiştir. Sünbül saçlar, çocuğun gül rengindeki yanaklarını örtmektedir. Çocuğun yanağı ise rengi itibariyle lâleye teşbih edilir. Çocuğun ölümüyle lâle yanakları da solmuştur. Çocuğun boyu serviye andırır. Fakat o servi, bir kahr kasırgası tarafından helâk edilmiştir. Servi boylu çocuk, ölümüyle âdeta bir gölgeye dönmüş; toprak ile bir olmuştur. Çocuğun boyu yaşı itibariyle taze bir fidana da benzetilir. Bu fidan, bir servi gibi boy atamadan toprağa düşmüştür.

Hâletî'nin aşağıdaki beytinde çocuk salına salına yürüyüşüyle Firdevs cennetinin yemişli ağaçlarını bile aratmaz:

Dıraht-ı bârver-i gülsitân-ı Firdevs'e

Atardı ta'ne taşın kâmet-i hırâmânı

(Hâletî, 19. beyit)

Bu nebatlar dışında çocuk veya çocuğun bir uzvu ile aralarında ilgi kurulan başka nebatlar da bulunmaktadır. Çocuk bir ağacın meyve ve yapraklarına benzetilmiştir. Evlatlar da bir anlamda anne ve babaların birer meyvesi olduğundan evlatlarını kaybeden bir babanın durumu meyve ve yaprakları

⁵ Ömür CEYLAN, **Kuşlar Divânı, Osmanlı Şiir Kuşları**, Kapı Yay., İstanbul 2007, s.84.

⁶ İskender PALA, **age, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yay., İstanbul 1999, s.155.

dökülen bir ağacı andırır. Bunun dışında, istiare yoluyla, çocuğun ağzı fıstık, çenesi ise ayva ve elma olarak anılmıştır.

Genc, Gevher, Dürr, La'l

Anne ve babaların nazarında çok kıymetli olan çocuklar, incelediğimiz mersiyelerde teşbih ve istiare yoluyla birer hazine olarak ifade edilmektedir. Hazinelerin ölen çocukla ilişkilendirilme sebebi, toprağa gömülü olmaları ve bu hazinelerin bekçiliğini yılanların yapmasıdır. Zira eskiden hazineler yere gömülür ve bu hazineler de güya birer korkunç yılan tarafından muhafaza edilmiştir.⁷

Mersiyelerde çocuk ya da çocuğun bir uzvu, cevher veya değerli taşlardan biri olarak da ele alınmaktadır. Çocuğun dişleri inciye benzetilirken, ağzı da inci dişleri saklayan mücevher kutusu olarak düşünülür. Çocuğun rengi itibariyle lale benzetilen dudağı, söylediği güzel sözlerin bir baba için önemine binaen, hayat pınarı olarak ifade edilir.

Çocukları ile ilgili emellerini gerçekleştiremeyen Riyâzî bu durumu emel tespihinin ipinin kopması olarak değerlendirirken, ölen oğullarını da bu tespihten yere dökülen çok değerli birer inci tanesine benzetmektedir:

Oldı güsiste-târ yine sübha-i emel
İndi dökildi hâke iki dürr-i şâh-vâr

(Riyâzî, 7. beyit)

Mum (Şem‘ , Çerâg), Nur, Gölge (Sâye)

Mersiyelerde çocuğun sağlığında servi olarak düşünülen boyu, çocuğun ölümüyle gölgeye teşbih edilir. Çünkü çocuk bu ölümle gölge gibi toprağa düşmüştür. Mersiyelerde çocuk, nur ile de ilişkilendirilmektedir. “Allah’ın ez-Zâhir ismi ile tecellisi”⁸ olan nur, klasik şiirimizde güzel tasvirinde sıklıkla kullanıldığı gibi, incelediğimiz mersiyelerde yaradılışlarının bir tezahürü olarak saf bir güzelliğe sahip çocuklar için de söz konusu edilmiştir.

Çocuklar şair babalar tarafından bir ışık kaynağı olan muma da teşbih edilmiştir. Çocuğunu kaybeden bir baba için âdeta gönlünü aydınlatan mum sönmüş, her tarafı karanlık kaplamıştır:

Benüm o çeşm ü çerâg-ı dilüm çıkup gitdi
Aceb mi dîdeme âlem görünse zulmânî

(Hâletî, 25. beyit)

Mersiyelerde çocuklarla ilgili olarak bu gruplandırmanın dışında kalan teşbih ve mecaz unsurları da bulunmaktadır. Çocuğun kaşları şekil yönünden kemere benzetilirken, tatlı talı sözler söyleyen dudakları da şeker olarak anılır. Çocuğun beni ise siyah renginden dolayı nâfe olarak düşünülür.

⁷ Ahmet Talât ONAY, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Akçağ Yay., Ankara 2000, s.164.

⁸ Ethem CEBECİOĞLU, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul 2009, s.488.

Riyâzi ise bir beytinde ölen oğullarını yere dökülen gözyaşlarına benzetir:

Hâk üzre düşdi birbiri ardınca âh kim

Benden sirişk-i dîde gibi tutdılar kenâr

(Riyâzî, 8. beyit)

Çocuk için kullanılan teşbih ve mecaz unsurları dikkate alındığında bu unsurların, klasik şiirimizde sevgili için kullanılan unsurlarla aynı olduğu görülür. Fakat bu durumu, diğer mersiyelerde de bulunduğu dikkate alınırsa, çocuk ile sevgili arasında kurulacak özel bir ilgiyle açıklamaktan ziyade klasik şiirimizin imajlar sistemiyle açıklamak daha doğru görünmektedir. Zira bu benzetmeler klasik şairlerimizin şiirlerine konu ettiği her şahıs (sevgili, hükümdar, şeyh vb.) için geçerlidir. Bu noktada farklılığı sağlayan taraf ise Prof. Dr. Mustafa İSEN'in "Mersiyelerde Adı Geçen Kişiler" bahsinde belirttiği gibi, benzetme yönü olmaktadır. Sözelimi gazelerde sevgiliye benzetilen Yusuf, mersiyelerde ölen kişiyi (arkadaş, kardeş, şehzade vs.) temsil etmektedir.⁹ Daha dar çerçevede ele alırsak, incelediğimiz mersiyelerde ise kıssada olduğu gibi "oğulu" karşılamaktadır. Böylece çocuğunu kaybeden bir babanın acısı daha etkileyici bir hâl almaktadır.

Çocuklarına ciğer-pârem/ciğer-küşem, gözlerimin nuru, sevgili, rûh-ı revânım vs. şeklinde hitap eden şair babalar, mersiyelerinde çocuklarının kimlikleri ile ilgili bilgilere ve birtakım özelliklerine de yer verirler. Şairlerin çoğu kaybettikleri çocuklarının isimlerini şiirlerinde zikretmişlerdir:

Soldı bahâr-ı ömri dirîgâ Hadîce'mün

Topraga düşdi gün yüzi hayfâ Hadîce'mün

(Hâmî, 1. beyit)

Çocukların bazı güzel vasıfları ve hataları da mersiyelerde değinilen hususlardandır. Şair babalardan bazıları çocuklarının vefat ettikleri yaşı belirtirken bazıları ise onların yaşını farklı şekillerde ifade ederler.

Riyâzî aşağıdaki beytinde çocuğun öldüğü vakit, yüzündeki ayva tüylerinin bile çıkmamış olduğunu söyleyerek yaşının küçüklüğüne işaretle bulunur:

Yazılmamışdı safha-i ruhsâra tâze hat

Neydi saçılmasına sebep üstine gubâr

(Riyâzî, 16. beyit)

Mersiyeler, kız ve erkek çocuklar için yazılanlar açısından değerlendirildiğinde kız çocuklar için yazılan mersiyelerin, erkek çocuklar için yazılan mersiyelerden farklı bir hususiyetinin bulunmadığı söylenebilir. Şair babaların kız ve erkek çocuklar için kullandıkları teşbih ve mecaz unsurları aynı olmakla birlikte, onların ölümlerini anlatırken ortaya koydukları tavrın da farklı olmadığı görülür.

Yaşanılan Acının Boyutu ve Ölüm Karşısında Takınılan Tavır: Klasik şairlerimiz ölüm karşısında yaşadıkları acıyı anlatırken çeşitli benzetme unsurlarına yer vermişler; gök cisimleri, tabiat

⁹ Mustafa İSEN, *age*, s.40-41.

ve tabiattaki bitkileri bu acıya ortak etmişlerdir.¹⁰ Çocuklarını kaybeden şair babalar da mersiyelerinde türlü benzetme unsurları kullanmış, tabiat varlıklarından faydalanmışlardır:

Eşk-i hûn-âlûduma cism-i nizârum gark idüp
Lâleveş yakdun derûnum dâgdâr itdün yine

(Cinânî, I, 11-12)

Klasik şairlerimize göre yaşanan her türlü olumsuzluğun müsebbibi felektir. Bu anlayışın dayanak noktasını ise Batlamyos sistemi oluşturmaktadır. Buna göre dünyayı çevreleyen dokuz felek bulunmaktadır. Atlas feleği olarak adlandırılan dokuzuncu felek diğerlerinin aksine doğudan batıya dönmekte ve bu sekiz feleğin dönüş istikametini değiştirmektedir. Bu dönüş sebebiyle kendi istikameti dışında dönmeye zorlanan sekiz felek, insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar meydana getirmektedir. İşte bu durum insanların felekten şikâyet etmelerine neden olmuştur.¹¹ Bu itibarla şairlerimiz yaşadıkları ölüm acısını da felekten bilmiş ve sitemlerini feleğe yöneltmişlerdir:

Cânımı yakdun u yıkdun ömrümün divârını
Bîd-i evvânun yıkılsun aşaga geçsün felek

(Cem Sultan, 29. beyit)

Yaşadıkları bu büyük acıyla feryat ve figanlar eden, yakalarını yırtan, kanlı gözyaşları döken şair babalar zaman zaman mübalağalı bir anlatıma yer vermişlerdir. Öyle ki şairin kanlı gözyaşları bazen Ceyhun misali akar, bazen de bu gözyaşları yüzünden Atlantik Okyanusu taşar. Kimi zaman da edilen figanlar kıyamet sûruna eş tutulur:

Olurdu sûr-ı kıyâmetle itseler âheng
Bu demde eyledigüm derdnâk efgânı

(Hâletî, 31. beyit)

Şairler üzüntülerini anlatırken zaman ve mekân unsurlarından da faydalanırlar. Evladını kaybeden şair ayrılık vadisine düşmüştür. Rahat ve huzurlu bir şekilde yaşadığı evi yıkılıp harap olmuştur. Dünya onun için artık bir zindan mahiyetindedir. Bu ölümle dünya kararmış, günler geceye dönmüştür:

Tîre vü târik idüp dünyâyı çeşm-i rûşene
Rûz-ı pîrûzum şeb-i târ ile yeksân eyledün

(Cinânî, II, 3-4)

Klasik şairlerimizin ölümü algılayışı İslâm inancı ve tasavvuf düşüncesine uygundur. Yaşanılan acı, ölüm karşısındaki tavır ve ölüm sonrasındaki hayata dair hususlar bu anlayışa göre değerlendirilir. Nitekim şair babalar da yaşadıkları bu büyük acıyı öncelikli olarak İslâmî esaslar çerçevesinde ifade etmişlerdir.

İslâm inancında kaza ve kadere iman gereği; olan ve olacak her şey Allah'ın ilmi, dilemesi, takdiri ve yaratması ile gerçekleşir.¹² Bu sebeple yaşanan acı ne denli büyük olursa olsun kazaya rıza göstermek ve Allah'ın hükmünü bu anlayış içerisinde değerlendirmek gerekir:

¹⁰ Mustafa İSEN, *age*, s.28-29.

¹¹ İskender PALA, *age*, s.136.

¹² **İlmihal**, TDV Yay., Ankara 2007, s.133.

Sezâ budur ki virüp Hâletî kazâyâ rızâ
Karîn-i hüsn-i kabûl eyle hükm-i Yezdân'ı

(Hâletî, 33. beyit)

Allah'ın emri ile gelen ölüm karşısında şair babalar Allah'tan sabır dilemekte, feryat ve figan etmek yerine duanın gerekliliğinden söz etmektedirler:

Bir nice derde düçâr olmuş iken sad eyvah
Rûzumı mâtem-i ferzend dahi kıldı siyâh
Sabr u temkîn vire bî-çâre Senîhâ Allâh
Ben nasıl aglamayam inlemeyem itmeyem âh
Erişüp emr-i İllâhî cigerim pâresine
Zehr-i kahr ekdi firâkı yüregim yâresine

(Senih Süleyman, 9. bent)

Lâzım olan nevâziş-i dest-i du'âyimiş
Tâ key figân u nâle yeter arz-ı inkisâr

(Riyazî, 30. beyit)

Bilindiği üzere İslâmiyet'te şefaât inancı bulunmaktadır. Ahirette şefaât edecek kimseler arasında küçük çocukların da olduğu hadislerle sabittir.¹³ İşte bu nedenle Azmizâde Hâletî de ölen oğlunun aracılığıyla bağışlanmayı dilemektedir:

Yüzi suyına anun yâ İllâhî mahv eyle
Defâtir-i amelümden rukûm-ı isyânı

(Hâletî, 34. beyit)

Bu İslâmî perspektif haricinde yaşanan acının dünyevi meseleler açısından değerlendirildiği de görülür. Oğlunun bir kılını bin Osmanlı ülkesine değişmeyeceğini söyleyen Cem Sultan bir iç hesaplaşmanın belirtilerini gösterir. XVII. yüzyıl şairlerinden Riyâzî ise oğullarını kaybetmenin üzüntüsünü şiirle giderme gayreti içerisinde:¹⁴

Ölmez oğul didükleri güftâr-ı pâkdür
Yetmez mi sana zâde-i tab'-ı sühan-güzâr

(Riyâzî, 29. beyt)

¹³ Söz konusu hadisler için bkz. Haydar HATİPOĞLU, **Sünen-i İbnî Mâce Tercemesi ve Şerhi**, C:4, Kahraman Yay., İstanbul 1983, s.471-476; Mehmet SOFUDOĞLU, **Sahih-i Buhârî ve Tercemesi**, C:3, Ötüken Yay., İstanbul 1987, s.1184-1185; Ahmed DAVUDOĞLU, **Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi**, C:10, Sönmez Neşriyat A.Ş., İstanbul 1979, s.597-599; İsmail MUTLU, Şaban DÖĞEN ve Abdülaziz HATİP, **Câmiü's-Sağır Muhtasar Tercüme ve Şerhi**, C: 2, Yeni Asya Neşriyat Araştırma Merkezi, İstanbul 2008, s.513. İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte**, C:17, Akçağ Yay., Ankara 1993, s.149-150 vb.

¹⁴ Mustafa İSEN, **age**, s.120.

Çocukların Ölüm Sonrasındaki Hayatlarına İlişkin Tahayyüller: Ölüm fâni dünya için bir son olmakla beraber ebedî hayata atılan ilk adımdır.¹⁵ İnsanın ölümüyle başlayan ahiret; kabir hayatı, kıyamet, ba's, haşır ve mahşer, defterlerin dağıtılması, hesap, mizan, sırat, şefa'at, cennet ve cehennem gibi devreleri kapsar.¹⁶ İncelediğimiz mersiyeler, diğer mersiyelerde de olduğu gibi, ahiret hayatına ilişkin birtakım dilek ve İslâmî referanslara dayanan kanaatleri içermektedir.

Hayfâ ki subh-ı mahşere kaldı uyanması

Bağlandı hâb-ı germ ile ol çeşm-i pür-humâr

(Riyâzî, 14. beyit)

Riyâzî'nin bu beytinde çocukların ölümünden mahşerde toplanılacak vakte kadar geçen süreç tatlı bir uyku olarak değerlendirilir.¹⁷

Bir durak olarak nitelenen kabrin cennet evi gibi mamur olması dilenir. Şair babalar, çocuklarının kabirdeki durumları ile ilgili birtakım söyleyişlere de yer vermişlerdir:

Âkıbet hâlî koyup vîran-sarây-ı âlemi

Genc-i hüsne göz göre mârı nigh-bân eyledin

(Cinânî, II, 7-8)

Dirîg u derd ki seng-i mezârün altında

Ne hokka-i lebi kaldı ne dürr-i dendânı

(Hâletî, 22. beyit)

Riyâzî ise aşağıdaki beytinde hayat suyundan kinayeye mezarın karanlık oluşuna değinmektedir:

Zîr-i zemîni ana revâ görseler n'ola

Ser-çeşme-i hayât idi ol la'l-i âbdâr

(Riyâzî, 15. beyit)

Şair babalar ölen çocuklarının ruhlarının şad olmasını, Firdevs bahçesinin nimetlerine erişmelerini, onların cennette birer vildan ve gilman olmalarını ve hurilerle arkadaşlık etmelerini dilemektedirler. Hatta şair babaların çoğu, Fevrî'nin ölen kızı için "Cihâna dahi kadem basmadın cinâna giden"¹⁸ mısraında olduğu gibi, çocuklarının doğrudan cennete gittiği kanaatine sahiptir. Yine ölen çocukların şefa'atçi olmaları için edilen dualar, bize şair babaların çocuklarının birer cennet ehli ve şefa'at ehli olduklarına dair inançlarını gösterir:

Murgân-ı Cennet oldılar anlar gelür mi hiç

Bî-hûde dâne dökme sen ey çeşm-i eşk-bâr

(Riyâzî, 19. beyit)

¹⁵ İmam Beyhakî, **Kitabü'z-zühd**, Çev.: Enbiya YILDIRIM, Semerkand Yay., İstanbul 2011, s.258.

¹⁶ TDV Yay., **age**, s.120.

¹⁷ Ölüm-uyku münasebetini İslâmî çerçevede değerlendirmek mümkündür. Konu ile ilgili bkz. Kur'ân-ı Kerîm, Zümer, 39/42, Yasin, 36/52.

¹⁸ Mustafa İSEN, **age**, s.473.

Kaçan ki mahşer olup vezn olunsa a'mâlüm

İde o Yûsuf-ı sâni sakîl mîzânı

(Hâletî, 35. beyit)

SONUÇ

Klasik şairlerimizin divanlarında şahsi tecrübelerini takip edebildiğimiz az sayıda şiir yer almaktadır. Bu şiirler arasında bulunan mersiye, şair ve adına mersiye yazılan şahıs hakkında birtakım bilgileri ihtiva etmektedir. Bu bilgilerden hareketle şahıslara göre tasnif edebildiğimiz mersiye arasında, şairlerin “ben” olarak seslerinin en fazla işitildiği mersiyelelerinden biri de kendi çocukları için yazılanlardır. İncelemiş olduğumuz bu mersiyelelerde şairlerin ölümü algılayışları, ölüm karşısındaki tavırları, ölen kişi için kullanılan benzetme unsurları gibi hususlarda diğer mersiyelelerde de görülen söylemler (İlâhî emir, kaza ve kader, sabır, tevekkül, yaşanan üzüntü vs.) çoğunluktadır. Bu itibarla klasik şairlerimizin, kendi çocuklarının ölümünden duydukları üzüntü ile bir başkasının ölümünden duydukları üzüntüyü ifadeleri arasında çok belirgin farklılıkların olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte, lirizm dozu yüksek, bu mersiyelelerde babalara has bir üslupla ifade edilen koruyuculuk, fedakârlık gibi duygular ile çocuk-gözyaşı ve baba ile oğul için kullanılan ağaç-meyve benzetmeleri benzeyen ve benzetilen unsurlar arasındaki ilişkiler açısından dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

- CEBECİOĞLU Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul 2009, s.488.
- CEYLAN Ömür, **Kuşlar Divânı, Osmanlı Şiir Kuşları**, Kapı Yay., İstanbul 2007.
- İlmihal**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2007.
- İmam Beyhakî, **Kitabü'z-zühhd**, Çev.: Enbiya YILDIRIM, Semerkand Yay., İstanbul 2011.
- İSEN Mustafa, **Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye**, Akçağ Yay., Ankara 1994.
- KÖKSAL M. Asım, **Peygamberler Tarihi**, C:1, TDV Yay., Ankara 2011
- ONAY Ahmet Talât, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Akçağ Yay., Ankara 2000.
- PALA İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yay., İstanbul 1999.
- ŞENTÜRK A. Atillâ, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, YKY Yay., İstanbul 2009